

Content Analysis of Scientific Productions on the History of Medicine during the Islamic Period at the National Library and Archives of the Islamic Republic of Iran

Jamal Rezaei Orimi^{1,2} , Seyedeh Zahra Adabinia³ , Zahra Aghabeigloo^{4,5} ,
Seyed Abdollah Mahmoodi⁶ , Mehdi Salehi⁷

Abstract

Purpose: Scientometrics is a branch of library studies that plays an important role in managing research resources, improving productivity, and improving the quality of research. With the aim of measuring and analyzing scientific research activities, this science provides the possibility of quantitative and qualitative evaluation of scientific productions, identification of research trends, determination of research priorities, and evaluation of the effectiveness of scientific policies. This study has been carried out with the aim of investigating and evaluating the scientific productions of the Islamic history of medicine from 1972 to 2020.

Method: This study is applied research conducted using quantitative content analysis. The statistical population of the study consists of 807 book titles indexed in the National Library and Archives of Iran in the subject area of medical history from 1972 to 2020.

Findings: The research findings indicate that 807 books were authored by 1512 authors. Gender distribution shows 23.8% female and 76.2% male authors. Nationality-wise, 86.24% were Iranian and 13.76% were foreign. Yusuf Beig Babapoor, Mohammad Mahdi Isfahani, and Farid Ghasmelou were the most prolific Iranian authors, while Hakim Mohammad Said, Max Meyerhof, Ahmed Issa Bek, and Roy Porter were the most active foreign authors. Mohammad Ibrahim Zakir, Ali Akbar Velayati, and Ehsan Moghaddas were the most active translators, contributing to 31, 23, and 12 translated books, respectively. Ehsan Moghaddas and Mohammad Mahdi Isfahani were the most prolific editors, with 42 and 41 edited books, respectively. The Institute for the Study of the History of Medicine, Islamic Medicine, and Complementary Medicine (149 books, 18.46%) and Choogan Publications (66 books, 17.8%) led domestic publishers. Johann Wolfgang Goethe University, Brill, and Parthenon were the most prolific foreign publishers. The most researched topic was the correction of ancient and old medical texts, accounting for 33.45% (270 books). Tehran, with 489 titles (approximately 61%), Qom with 25 titles (3.09%), and Tabriz with 17 titles (2.10%), were the most productive cities. Among foreign cities, New York, London, Damascus, Frankfurt, and Paris had the highest share of publications. Persian with 472 titles (58.48%), Arabic with 217 titles (26.88%), and English with 58 titles (7.18%) were the most used languages in the compilation of books. Persian and Arabic were used in more than 85% of the books. **Conclusion:** Based on the content analysis of scientific publications in the Medical History of the Islamic Period, this research field has a significant history in Iran, primarily focusing on the correction of ancient medical texts. To enhance the global impact of these studies, expanding publications in international languages and exploring novel topics, such as the history of women's medicine and traditional medicine, is essential.

Keywords

Scientometrics, Content Analysis, History of Medicine, Islamic period, National Library and Archives of Islamic Republic of Iran

Citation: Rezaei Orimi, J., Adabinia, S.Z., Aghabeigloo, Z., Mahmoodi, & Salehi, M. (2025). Content Analysis of Scientific Productions on the History of Medicine during the Islamic Period at the National Library and Archives of the Islamic Republic of Iran. *Librarianship and Information Organization Studies*, 36(3), 14-43.

Doi: 10.30484/nastinfo.2025.3648.2297

1. Master's degree, Pre-hospital emergency medical services and disaster management center, Mazandaran University of medical sciences, Sari, Iran.
Rezaei.history93@gmail.com

2. Master's degree, Department of Persian Medicine, Faculty of Medicine, Mazandaran University of Medical Sciences, Sari, Iran.

3. Master's degree, Dr. Noorani Vesal Museum and Center for Scientific and Cultural Studies, Shiraz University of Medical Sciences, Shiraz, Iran.
adabinia@gmail.com

4. Assistant Professor, Traditional Medicine Clinical Trial Research Center, Shahed University, Tehran, Iran. Aghabeigloo@gmail.com

5. Department of Traditional Medicine, School of Persian Medicine, Shahed University, Tehran, Iran

6. Assistant Professor, Department of Islamic Studies, School of Medicine, Arak University of Medical Sciences, Arak, Iran. seyed.mahmoodi1885@gmail.com

7. Assistant Professor, Traditional and Complementary Medicine Research Center (TCMRC), Arak University of Medical Sciences, Arak, Iran. (Corresponding Author)
salehi58@gmail.com

Article Type: Research Article

Article history: Received: 12 Sept. 2024;

Accepted: 24 Nov. 2024

Publisher: National Library and Archives of I.R. of Iran
© The Author(s)

۱. کارشناس ارشد مرکز اورژانس پیش بیمارستانی و مدیریت حوادث، دانشگاه علوم پزشکی مازندران، ساری، ایران؛
Rezaei.history93@gmail.com

۲. کارشناس ارشد گروه طب ایرانی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی مازندران، ساری، ایران

۳. کارشناس ارشد موزه و مرکز اسناد و مطالعات علمی فرهنگی دکتر نورانی وصال، دانشگاه علوم پزشکی شیراز، شیراز، ایران؛
adabinia@gmail.com

۴. استادیار مرکز تحقیقات کارآزمایی بالینی طب سنتی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران؛
Aghabeiglooie@gmail.com

۵. استادیار گروه طب سنتی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران

۶. استادیار گروه معارف اسلامی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی اراک، اراک، ایران؛
seyed.mahmoodi1885@gmail.com

۷. استادیار مرکز تحقیقات طب سنتی و مکمل، دانشگاه علوم پزشکی اراک، اراک، ایران؛ (نویسنده مسئول)
salehi58@gmail.com

نوع مقاله: پژوهشی
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۶/۲۲
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۹/۰۴

ناشر: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران
© نویسندگان

تحلیل محتوای تولیدات علمی تاریخ پزشکی دوره اسلامی در سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

جمال رضایی اوریمی^۱، سیده زهرا آدابی نیا^۲، زهرا آقایی گلویی^۳، سید عبدالله محمودی^۴، مهدی صالحی^۵

چکیده

هدف: علم‌سنجی شاخه‌ای از مطالعات کتابداری است که نقش مهمی در مدیریت منابع پژوهشی، بهبود بهره‌وری و ارتقای کیفیت پژوهش‌ها ایفا می‌کند. این علم با هدف اندازه‌گیری و تحلیل فعالیت‌های علمی پژوهشی، امکان ارزیابی کمی و کیفی تولیدات علمی، شناسایی روندهای پژوهشی، تعیین اولویت‌های تحقیقاتی و ارزیابی اثربخشی سیاست‌های علمی را فراهم می‌آورد. این مطالعه با هدف بررسی و ارزیابی تولیدات علمی حوزه موضوعی تاریخ پزشکی دوره اسلامی در بازه زمانی سال ۱۳۵۱ ه.ش تا سال ۱۴۰۰ ه.ش انجام گرفته است.

روش: حاضر از نوع کاربردی بوده و با استفاده از روش تحلیل محتوای کمی صورت گرفته است. جامعه آماری پژوهش از ۸۰۷ عنوان کتاب تشکیل شده است که در سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران در حوزه موضوعی تاریخ پزشکی در بازه زمانی سال ۱۳۵۱ ه.ش تا سال ۱۴۰۰ ه.ش نمایه شده‌اند.

یافته‌ها: یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد، در مجموع ۸۰۷ کتاب توسط ۱۵۱۲ نویسنده تألیف شد. از نظر توزیع جنسیت ۲۳/۸ درصد زن و ۷۶/۲ درصد مرد و از نظر ملیت نویسندگان، ۱۳۰۴ نفر (۸۶/۲۴ درصد) ایرانی و ۲۰۸ نفر (۱۳/۷۶ درصد) خارجی بودند. یوسف بیگ باباپور، محمد مهدی اصفهانی و فرید قاسملو، پرتولیدترین نویسندگان ایرانی و حکیم محمد سعید، ماکس مایر هوف، احمد عیسی بک و روی پورتر فعالترین نویسندگان خارجی بوده‌اند. محمد ابراهیم ذاکر با مشارکت در ترجمه ۳۱ کتاب، علی‌اکبر ولایتی با مشارکت در ترجمه ۲۳ کتاب و احسان مقدس با مشارکت در ترجمه ۱۲ کتاب به عنوان فعالترین مترجم این حوزه شناخته می‌شوند. احسان مقدس و محمد مهدی اصفهانی با تصحیح ۴۲ و ۴۱ کتاب پرتولیدترین مصححان بوده‌اند. انتشارات موسسه مطالعات تاریخ پزشکی، طب اسلامی و مکمل با انتشار ۱۴۹ کتاب و ۱۸/۴۶ درصد و انتشارات چوگان با ۶۶ کتاب و ۸/۱۷ درصد، در صدر جدول انتشارات داخلی قرار دارند. انتشارات «دانشگاه یوهان وولفانگ گوته، برلین و پارتون» پرتولیدترین انتشارات خارجی بودند. بیشترین موضوع مورد تحقیق، حوزه تصحیح متون کهن و قدیمی پزشکی با ۳۳/۴۵ درصد (۲۷۰ کتاب) بوده است. شهرهای تهران با مشارکت در تولید ۴۸۹ عنوان کتاب (تقریباً ۶۱ درصد)، قم با مشارکت در تولید ۲۵ عنوان کتاب (۳/۰۹ درصد) و تبریز با مشارکت در تولید ۱۷ عنوان کتاب (۲/۱۰ درصد) پرتولیدترین شهرها بودند. در میان شهرهای خارجی، نیویورک، لندن، دمشق، فرانکفورت و پاریس بیشترین سهم را در انتشار کتب داشته‌اند. زبان‌های فارسی با ۴۷۲ مورد (۵۸/۴۸ درصد)، عربی با ۲۱۷ مورد (۲۶/۸۸ درصد) و انگلیسی با ۵۸ مورد (۷/۱۸ درصد) به ترتیب بیشترین زبان‌های مورد استفاده در تألیف کتب به‌شمار می‌روند. دو زبان فارسی و عربی در نگارش بیش از ۸۵ درصد از کتب نقش داشته‌اند.

نتیجه‌گیری: با توجه به تحلیل محتوای تولیدات علمی تاریخ پزشکی دوره اسلامی در ایران، می‌توان نتیجه گرفت که این حوزه پژوهشی در کشور دارای سابقه‌ای قابل توجه است و بیشتر بر روی تصحیح متون پزشکی کهن متمرکز شده است. با این حال، برای ارتقای سطح بین‌المللی این پژوهش‌ها، نیاز به گسترش تولیدات به زبان‌های بین‌المللی و تمرکز بر موضوعات نوین مانند تاریخ پزشکی زنان و پزشکی سنتی احساس می‌شود.

کلیدواژه‌ها

علم‌سنجی، تحلیل محتوا، تاریخ پزشکی، دوره اسلامی، سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

مقدمه

علم‌سنجی شاخه‌ای از مطالعات کتابداری است که نقش مهمی در مدیریت منابع پژوهشی، بهبود بهره‌وری و ارتقای کیفیت پژوهش‌ها ایفا می‌کند (تصویری قمصری و همکاران، ۱۳۹۳). این علم با هدف اندازه‌گیری و تحلیل فعالیت‌های علمی پژوهشی، امکان ارزیابی کمی و کیفی تولیدات علمی، شناسایی روندهای پژوهشی، تعیین اولویت‌های پژوهشی و ارزیابی اثربخشی سیاست‌های علمی را فراهم می‌آورد (Chang et al., 2015). به عبارت ساده‌تر، علم‌سنجی ابزاری است برای سنجش و ارزیابی دانش و فعالیت‌های علمی با هدف بهبود تصمیم‌گیری‌ها و برنامه‌ریزی‌های پژوهشی. با بهره‌گیری از روش‌های آماری و ابزارهای نرم‌افزاری، علم‌سنجی امکان بررسی کمی برون‌دادهای علمی، به‌ویژه مقالات پژوهشی را فراهم کرده و به‌این ترتیب، به درک بهتر وضعیت موجود پژوهش‌ها و شناسایی نقاط قوت و ضعف آن‌ها کمک می‌کند (شاهرخی ساردو و همکاران، ۱۴۰۳). همچنین امروزه علم‌سنجی در توصیف تبیین و پیش‌بینی وضعیت علمی پژوهشگران، گروه‌های علمی، دانشگاه‌ها، سازمان‌ها و کشورها در عرصه‌های مختلف ملی و بین‌المللی کاربرد فراوانی دارد. علاوه بر این علم‌سنجی از طریق ارزیابی اولویت‌ها، چشم‌اندازها و ظرفیت‌ها در تخصیص اعتبار، توازن بودجه با هزینه و ارتقای مؤسسات دارای نقش مهم و اساسی است (زارعی و فامیل روحانی، ۱۳۸۸؛ فرخی زاده و همکاران، ۱۴۰۳).

تاریخ پزشکی به‌عنوان یک حوزه بین‌رشته‌ای، نقش مهمی در تحلیل گذشته، پیش‌بینی آینده و ارتقای دانش و عمل در حوزه پزشکی ایفا می‌کند (Duffin, 2021). پژوهش‌های تاریخ پزشکی (Orimi, 2023; Eslami, 2024) نشان می‌دهند موضوع ارتقای سلامت (و به‌طور کلی تر، جایگاه مفاهیم کلی چون سامانه ملی بهداشت و درمان) در طول زمان جایگاه مهمی نزد مدیران و راهبران جامعه داشته و به صورتی اجباری مفهوم ارتقای سلامت خود را وارد مسائل روزمره زندگی کرده است (قاسملو، ۱۴۰۱). پژوهش در تاریخ پزشکی می‌تواند بخشی از مسائل مربوط به ارتقای سلامت را در کشور بازنمایی کند، برای بعضی از مسائل آن راه‌حل ارائه داده یا حداقل بعضی دغدغه‌ها و مسائل را در دیدی تاریخی مورد بحث قرار دهد تا در پرتوی این دید تاریخی نظریه‌پردازان مسائل ارتقای سلامت کشور، بتوانند راهکاری شایسته‌تر برای بعضی مسائل مربوط به ارتقای سلامت ارائه دهند (Sugarman, 2007). تحلیل علم‌سنجی برون‌دادهای علمی و ترسیم نقشه علمی حوزه تاریخ پزشکی باید به‌صورت یک فعالیت هدف‌دار و نظام‌مند، همراه با شناسایی نقاط قوت و ضعف آن مورد توجه قرار گیرد؛ زیرا اگر چنین تحلیلی صورت نگیرد نمی‌توان به شناسایی شکاف‌ها و خلأهای موجود در این زمینه و ترسیم نقشه علمی و سیاست‌گذاری علمی درست در آن پرداخت (Orimi et al., 2024).

بنابراین ترسیم نقشه علمی تحلیل محتوای کتب منتشر شده در سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران در حوزه موضوعی تاریخ پزشکی، باعث توجه بیشتر جوامع علمی به این حوزه‌ها خواهد شد و به سازمان‌ها، دانشگاه‌ها و مؤسسات پژوهشی در این حوزه برای شناسایی و شناخت بیشترین موضوعات کار شده، نویسندگان، مترجمان، مصححان، ناشران و سیاست‌گذاری علمی در این زمینه کمک خواهد کرد. همچنین برای شناسایی و شناخت شکاف‌های موجود، شفاف‌سازی نقاط قوت و ضعف آن‌ها در حوزه‌های موضوعی مختلف و یا مقایسه آن‌ها با یکدیگر در حوزه‌های مختلف کمک خواهد کرد و زمینه استفاده از این نتایج را در برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌های آینده فراهم خواهد کرد. علاوه بر این ترسیم نقشه علمی همکاری‌های علمی حوزه تاریخ پزشکی می‌تواند به گسترش همکاری و تعاملات علمی پژوهشگران این حوزه در کشورها و سازمان‌های مختلف در سطوح مختلف محلی، ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی منجر شود (Castiglioni, 2019; Sigerist, 1987).

بنابراین انتظار می‌رود، با توجه به اینکه مطالعه حاضر اولین مطالعه جامع در مورد روند تولید پژوهش‌ها در حوزه تاریخ پزشکی در ایران است، نتایج این پژوهش بتواند پژوهشگران را از وضعیت موجود کتاب‌های این حوزه آگاه و آنان را در انتخاب موضوع و نهایتاً بهبود وضعیت پژوهش‌ها یاری نماید. همچنین، یافته‌های حاصل از این مطالعه می‌تواند تصویری از فعالیت‌های پژوهشی را در این حوزه ترسیم نموده، موضوع‌های قابل توجه اما نادیده گرفته شده یا کمتر دیده شده را مشخص سازد.

با توجه به مطالب ذکر شده، پرسش‌های پژوهش به شرح زیر مطرح می‌شوند:

- توزیع فراوانی تعداد کل تولیدات علمی تاریخ پزشکی دوره اسلامی در طول دوره پژوهش چگونه است؟

- میزان مشارکت زنان و مردان در تولید کتب چگونه است؟

- نویسندگان پرتولید ایرانی و خارجی چه کسانی هستند؟

- مترجمان و مصححان پرتولید چه کسانی هستند؟

- توزیع فراوانی پرتولیدترین ناشران داخلی و خارجی چگونه است؟

- توزیع فراوانی محل انتشار کتب کجاست؟

- توزیع فراوانی زبان مورداستفاده در نگارش کتب چگونه است؟

- گرایش موضوعی کتب منتشر شده چگونه است؟

این مطالعه با هدف بررسی و ارزیابی تولیدات علمی حوزه موضوعی تاریخ پزشکی دوره اسلامی در بازه زمانی سال ۱۳۵۱ ه.ش. تا سال ۱۴۰۰ ه.ش. انجام گرفته است.

پیشینه پژوهش

بر اساس بررسی‌های انجام‌شده در داخل کشور، پژوهش مشابهی بدین شکل و به‌صورت خاص و موردی در مورد تولیدات علمی حوزه موضوعی تاریخ پزشکی انجام نشده است. پژوهش‌های داخلی بیشتر به‌صورت بررسی مجموعه‌ای از مقالات و پایان‌نامه‌ها، مقایسه محتوایی و موضوعی بین آن‌ها و یا بررسی موضوعی در یکی از حوزه‌های علمی بوده است. در ادامه به برخی از پژوهش‌هایی که به‌صورت غیرمستقیم با موضوع پژوهش حاضر در ارتباط هستند اشاره شده است.

ورناصری و همکاران (۱۴۰۱)، در مطالعه‌ای علم‌سنجی با عنوان «ترسیم نقشه دانش تولیدات علمی طب سنتی دانشمندان ایرانی در وب‌آوساینس» به تحلیل موضوعات انتشارات علمی حوزه طب سنتی دانشمندان ایرانی تا سال ۲۰۲۲ پرداختند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد، در میان موضوعات، طب سنتی با فراوانی ۲۶۹ در جایگاه اول قرار گرفته است. در میان نویسندگان کمالی نژاد با ۵۶ اثر در صدر قرار دارد و در بین مؤسسات، دانشگاه علوم پزشکی تهران با ۳۰۲ اثر در جایگاه اول قرار گرفته است.

صابری و همکاران (۱۴۰۱)، در پژوهشی توصیفی به تحلیل کتاب‌سنجی و مصورسازی مجله طب سنتی اسلام و ایران طی سال‌های ۱۳۸۹ تا ۱۴۰۰ پرداختند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد، روند انتشار ابتدا صعودی و سپس نزولی است به‌طوری‌که تعداد مقالات از سال ۱۳۸۹ تا سال ۱۳۹۵ صعودی و سپس نزولی است. محمدرضا شمس اردکانی با انتشار ۳۶ مقاله پرتولیدترین نویسنده و میثم شیرزاد با ۱۵۳ پیوند، دارای بیشترین هم‌تألیفی بوده است. رجب‌پور شیرازی و زرگران^۱ (۲۰۲۱)، در پژوهشی به ارزیابی مقالات مجله مطالعات تاریخ پزشکی (RHM) شیراز در یک دوره ده‌ساله پرداختند. نتایج پژوهش ایشان نشان می‌دهد؛ ۲۸۴ مقاله توسط ۳۴۲ نویسنده از ۱۸ کشور جهان در این مجله نوشته شده است. این نویسندگان وابسته به ۹۰ موسسه علمی و پژوهشی هستند که دانشگاه علوم پزشکی شیراز بیشترین سهم را در بین آن‌ها به خود اختصاص داده است. همچنین سهم نویسندگان ایرانی به‌طور قابل‌توجهی بیشتر از سایر کشورها بوده است.

کنیری و همکاران (۱۳۹۷)، در پژوهشی روند تولیدات علمی حوزه طب سنتی در جهان و سهم ایران در انتشار تولیدات علمی در این زمینه در پایگاه استنادی اسکوپوس را موردبررسی قرار دادند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد؛ مدارک نمایه شده مربوط به پژوهشگران ایرانی در ۲۶ حوزه موضوعی و به ۳۸ زبان منتشر شده بود. بیشترین تعداد مدرک منتشرشده مربوط به زبان انگلیسی با بیش از ۸۷ درصد بود و زبان‌های فارسی و عربی

^۱ Rajabpour Shirazi & Zargaran

در رتبه‌های بعدی قرار داشتند. کمالی نژاد و رفیعیان کوپایی پرتولیدترین نویسندگان بوده‌اند. معینی و همکاران (۱۳۹۶)، در پژوهشی به بررسی کمی و کیفی مقالات نمایه شده طب سنتی ایران در پایگاه پاب‌مد^۱ تا پایان سال ۲۰۱۵ میلادی پرداختند. نتایج مطالعه نشان می‌دهد؛ تولیدات علمی طب سنتی رشد قابل توجهی داشته است. همچنین بیشترین گرایش‌های موضوعی موردتوجه پژوهشگران شامل مفاهیم بنیادی طب سنتی، سبک زندگی و جنبه‌های تاریخی طب ایرانی مانند زندگی‌نامه بزرگان یا سیر تاریخی تشخیص و درمان بیماری‌ها بوده است.

زاهدی انارکی و همکاران (۱۳۹۱)، در پژوهشی به شیوه پیمایشی و با روش علم‌سنجی، مدرک نمایه شده پژوهشگران ایرانی در حوزه طب سنتی پایگاه اطلاعاتی وب آو ساینس^۲ طی سال‌های ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۱ را موردبررسی قرار دادند. نتایج مطالعه ایشان نشان می‌دهد؛ متوسط نرخ رشد تولیدات علمی این حوزه طی این سال‌ها حدوداً ۵۳ درصد بود. عبدالحی با ۱۳ مدرک و دانشگاه علوم پزشکی تهران با ۶۰ مدرک، بیشترین سهم را در تولیدات علمی این حوزه داشتند. در بررسی نوع منابع مشخص شد که پژوهشگران تمایل دارند پژوهش‌های خود را در قالب مقاله ارائه دهند.

در جمع‌بندی ادبیات پژوهشی موجود می‌توان بیان نمود، اگرچه پژوهش‌های زیادی در حیطه علم‌سنجی انجام شده است، ولی پژوهش‌های مشابهی که تولیدات علمی حوزه موضوعی تاریخ پزشکی را موردبررسی قرار دهد، یافت نشد. در این پژوهش با استفاده از روش تحلیل محتوای کمی مطالعه روند زمانی انتشارات، توزیع فراوانی گرایش‌های موضوعی، میزان مشارکت زنان و مردان، نویسندگان پرتولید ایرانی و خارجی، مترجمان و مصححان فعال، پرتولیدترین ناشران داخلی و خارجی، محل انتشار و زبان مورد استفاده در نگارش کتب موردبررسی قرار گرفته است.

روش پژوهش

این پژوهش از نوع علم‌سنجی بوده و با استفاده از روش تحلیل محتوا (رویکرد کمی) صورت گرفته است. جامعه آماری این پژوهش، تمامی کتب نمایه شده در سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران در حوزه موضوعی تاریخ پزشکی دوره اسلامی از ابتدای ظهور اسلام تا تأسیس سلسله صفویه در بازه زمانی سال ۱۳۵۱ ه.ش. تا سال ۱۴۰۰ ه.ش. هستند. بدین ترتیب در این پژوهش، با استفاده از منابع کتابخانه و آرشیو وبسایت

^۱. PubMed

^۲. Web of science

سازمان اسناد و کتابخانه ملی، ۸۰۷ کتاب نمایه شده، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. همچنین برای گردآوری داده‌های مورد نیاز از سیاهه واریسی محقق ساخته استفاده شد. در تحلیل داده‌ها نیز از روش‌های آمار توصیفی نظیر؛ دسته‌بندی داده‌ها برحسب توزیع فراوانی، درصد فراوانی و رسم جداول استفاده شد. اطلاعات و مشخصات کتابشناسی اعم از سال انتشار، نام مؤلف، نام مصحح، نام مترجم، نام ناشر، محل انتشار، زبان، عنوان کتاب و گرایش‌های موضوعی در سیاهه واریسی وارد و اطلاعات به‌دست آمده با استفاده از نرم‌افزار اکسل^۱ مورد تجزیه و تحلیل دقیق آماری قرار گرفت.

یافته‌ها

بر اساس مطالعه حاضر که در یک دوره ۵۰ ساله و در بازه زمانی سال ۱۳۵۱ ه.ش. تا سال ۱۴۰۰ ه.ش. در سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران انجام گرفت، در مجموع ۸۰۷ کتاب تاریخ پزشکی دوره اسلامی منتشر شده، توسط ۱۵۱۲ نویسنده تألیف شد. از نظر توزیع جنسیت ۲۳/۸ درصد زن و ۷۶/۲ درصد مرد و از نظر ملیت نویسندگان، ۱۳۰۴ نفر (۸۷/۲۴ درصد) ایرانی و ۲۰۸ نفر (۱۳/۷۶ درصد) خارجی بودند.

جدول ۱- توزیع فراوانی تعداد کل تولیدات علمی تاریخ پزشکی دوره اسلامی در طول دوره پژوهش

مقوله	سال انتشار	فراوانی	درصد
۱	۱۳۵۵-۱۳۵۱	۴	۰/۹۴٪
۲	۱۳۶۰-۱۳۵۶	۶	۰/۳۷٪
۳	۱۳۶۱-۱۳۶۵	۲۲	۲/۳۷٪
۴	۱۳۷۰-۱۳۶۶	۲۱	۲/۰۶٪
۵	۱۳۷۵-۱۳۷۱	۳۰	۳/۱۷٪
۶	۱۳۸۰-۱۳۷۶	۳۶	۴/۰۶٪
۷	۱۳۸۵-۱۳۸۱	۱۱۳	۴۱/۰۰٪
۸	۱۳۹۰-۱۳۸۶	۱۹۱	۳۲/۶۶٪
۹	۱۳۹۵-۱۳۹۱	۱۹۳	۳۲/۱۹٪
۱۰	۱۴۰۰-۱۳۹۶	۲۰۲	۵۲/۳۰٪
۱۱	مجموع	۸۰۷	۰۰/۱٪

^۱. Excel

در این پژوهش، توزیع فراوانی تعداد کل تولیدات علمی تاریخ پزشکی دوره اسلامی در طول دوره پژوهش مورد بررسی قرار گرفته است که جدول شماره ۱ توزیع فراوانی آن‌ها را نمایش می‌دهد. همان‌طور که داده‌های جدول شماره ۱ نشان می‌دهد؛ بازه زمانی ۱۴۰۰-۱۳۹۶ با ۲۰۲ عنوان و ۲۵/۰۳ درصد از کل تولیدات علمی، بیشترین کتب منتشر شده تاریخ پزشکی دوره اسلامی در ایران را به خود اختصاص داده است. در رده‌های بعدی، بازه زمانی ۱۳۹۵-۱۳۹۱ با ۱۹۳ عنوان و ۲۳/۹۱ درصد و بازه زمانی ۱۳۸۶-۱۳۹۰ با ۱۹۱ عنوان و ۲۳/۶۶ درصد قرار دارند. لازم به توضیح است که در سال‌های ۱۳۵۱ الی ۱۳۷۰ در این زمینه تنها ۵۳ کتاب (تقریباً ۷ درصد) به چاپ رسیده است. علاوه بر این، دقت در ارقام جدول نشان می‌دهد که از سال ۱۳۸۱ تا ابتدای سال ۱۴۰۰ انتشار تولیدات علمی مرتبط شیب تندتری به خود گرفته است، به‌طوری‌که ۶۹۹ عنوان کتاب، یعنی تقریباً ۸۷ درصد کتب در طی این سال‌ها به چاپ رسیده است.

جدول ۲- توزیع فراوانی پرتولیدترین نویسندگان ایرانی منتشر کننده کتب تاریخ پزشکی دوره اسلامی

ردیف	نام نویسنده ایرانی	تعداد کتب	موضوعات
۱	یوسف بیگ باباپور	۷۳	نسخه‌شناسی، فهرست‌شناسی، معرفی نسخ خطی قدیمی و رسائل طب، تاریخ پزشکی و داروسازی، مجموعه مقالات تاریخ پزشکی و طب سنتی
۲	محمد مهدی اصفهانی ^۱	۵۲	تاریخ پزشکی، اصول و مبانی طب سنتی، نسخه‌شناسی
۳	فرید قاسملو	۲۲	تاریخ پزشکی، فلسفه پزشکی، اصطلاح‌نامه پزشکی، فهرست‌شناسی، تاریخ داروشناسی و داروسازی، تاریخ طبیعی، چشم‌پزشکی، دامپزشکی، جراحی، زندگینامه پزشکان، کتابشناسی
۴	محمد رضا شمس اردکانی	۸۱	اصول و مبانی طب سنتی، تاریخ پزشکی، اصطلاح‌نامه پزشکی، فهرست‌شناسی، تاریخ داروشناسی و داروسازی، تاریخ طبیعی، دامپزشکی، زندگینامه پزشکان، کتابشناسی، مدخل‌نامه دانشنامه

^۱. جمع‌آوری‌کننده و یا نویسنده دیباچه و مقدمه بر نسخه و یا کتاب بوده‌اند.

ردیف	نام نویسنده ایرانی	تعداد کتب	موضوعات
۵	علی اکبر ولایتی	۶۱	تاریخ پزشکی، تاریخ علم، تاریخ فرهنگ و تمدن اسلام و ایران، پزشکی اسلامی، طب سنتی، زندگینامه پزشکان و داروسازان، تاریخ داروسازی
۶	مهدی محقق ^۱	۵۱	تاریخ پزشکی، چشم پزشکی، تشریح، مدخل نامه دانشنامه
۷	ناصر پویان	۴۱	تاریخ پزشکی محلی، تاریخ دندانپزشکی، مجموعه مقالات تاریخ پزشکی، پزشکی سنتی، ژنتیک، تاریخ درمان، سرگذشت پزشکان، ابن سینا، رازی
۸	محمدتقی سرمدی	۰۱	تاریخ پزشکی، تاریخ دندانپزشکی، پزشکی اسلامی، سرگذشت نامه پزشکان دوره اسلامی مانند رازی و ابن سینا
۹	جلال جلال شکوهی	۷	تاریخ پزشکی، طب سنتی، داروسازی سنتی، معرفی نسخ خطی قدیمی و رسائل طبی
۱۰	باقر لاریجانی	۷	دانش کیمیا، دانش طبیعیات، دامپزشکی، پزشکی، روان پزشکی
۱۱	محمد رضا رجب نژاد	۷	کتاب شناسی منابع تاریخ علوم پزشکی - طب اسلامی - سرگذشت نامه پزشکان، فلسفه پزشکی، اخلاق پزشکی
۱۲	محمود نجم آبادی	۶	تاریخ طب، پزشکان اسلامی، سرگذشت نامه، فهرست شناسی، اخلاق پزشکی
۱۳	فرزانه غفاری	۶	درس نامه آموزشی، اخلاق پزشکی، تاریخ پزشکی
۱۴	محمد گلابی	۶	تاریخ پزشکی، طب سنتی، داروسازی سنتی، معرفی نسخ خطی قدیمی و رسائل طبی
۱۵	مسعود کثیری	۶	تاریخ پزشکی اصفهان، تاریخ پزشکی دوره مغول، زندگی نامه و آثار پزشکان اسلامی، طب زنان و زایمان

^۱. مخالف جمع آوری کننده و یا نویسنده دیباچه و مقدمه بر نسخه و یا کتاب بوده‌اند.

ردیف	نام نویسنده ایرانی	تعداد کتب	موضوعات
۱۶	محسن ناصری	۵	اصول و مبانی طب سنتی، پزشکان ایرانی، درس‌نامه متون طب سنتی، حفظ‌الصحه
۱۷	محمود عباسی	۵	حقوق پزشکی در اسلام، تاریخ پزشکی و گردش خون
۱۸	ایرج نبی‌پور	۴	تاریخ پزشکی ایران، خلیج فارس و سیراف
۱۹	شهین رهبر	۴	درس‌نامه‌های تاریخ پزشکی، طب سنتی و تاریخ دامپزشکی
۲۰	غلامرضا باطنی	۴	طب نظامی، طب ایرانی، تاریخ روان پزشکی، واژه‌نامه طبی
۲۱	محمدحسین آیتی	۴	داروسازی سنتی، مطبوعات و تاریخ پزشکی و مدخل‌نامه دانشنامه تاریخ پزشکی ایران
۲۲	زهره طاهری	۴	اصول و مبانی طب سنتی، تاریخ دندانپزشکی، تاریخ تشریح
۲۳	حسن تاجبخش	۴	تاریخ دامپزشکی، پزشکی و بیمارستان‌ها
۲۴	سلیمان افشاری‌پور	۴	تاریخ داروسازی
۲۵	محمدابراهیم ذاکر	۴	تاریخ دندانپزشکی، تاریخ پزشکی

بررسی تولیدات علمی منتشرشده نشان می‌دهد که از مجموع ۱۵۱۲ نویسنده، یوسف بیگ باباپور پژوهشگر نسخ خطی و تاریخ علم (تاریخ پزشکی دوره اسلامی) با ۳۷ مدرک، محمد مهدی اصفهانی از دانشگاه علوم پزشکی تهران با ۲۵ مدرک و فرید قاسملو از گروه تاریخ علم بنیاد دائرةالمعارف اسلامی با ۲۲ مدرک پرتولیدترین نویسندگان ایرانی بودند. بعد از آن‌ها، محمد رضا شمس اردکانی (۱۸ مدرک)، علی اکبر ولایتی (۱۶ مدرک)، مهدی محقق (۱۵ مدرک) و ناصر پویان (۱۸ مدرک) فعال‌ترین نویسندگان بوده‌اند و مابقی فعالیت کمتری داشتند. جدول شماره ۲ پرتولیدترین نویسندگان ایرانی را در سال‌های بین ۱۳۵۱ تا ۱۴۰۰ نمایش می‌دهد.

جدول ۳- توزیع فراوانی پرتولیدترین نویسندگان خارجی منتشرکننده کتب تاریخ پزشکی دوره اسلامی

ردیف	نام نویسنده خارجی	تعداد کتب	موضوعات
۱	حکیم محمد سعید ^۱	۹	پزشکی عربی، پزشکی یونانی و رومی، پزشکی ایرانی، پزشکی باستانی، پزشکی اسلامی، سرگذشت پزشکان (ابن سینا)
۲	ماکس مایرهوف ^۲	۶	چشم‌پزشکی، پزشکی اسلامی
۳	احمد عیسی بک ^۳	۵	تاریخ بیمارستان‌ها، سرگذشت پزشکان و واژه‌نامه گیاهان دارویی
۴	روی پورتر ^۴	۵	تاریخ جنون، روانپزشکی
۵	ویلم فلور ^۵	۴	تاریخ پزشکی، تغذیه، بیمارستان‌ها، روابط جنسی و پزشکی
۶	مایکل دالس والترز ^۶	۴	طاعون، جذام، بیمارستان‌ها و بیماری جنون در تاریخ میانه اسلامی
۷	فرانتس روزنتال ^۷	۳	تاریخ پزشکی، داروسازی، دارو و طب در تمدن اسلامی
۸	پیتر پورمن ^۸	۳	پزشکی اسلامی در دوره میانه، پزشکی و سنت علمی در تمدن اسلامی
۹	محمود الحاج قاسم محمد ^۹	۳	طب عربی
۱۰	ادوارد براون ^{۱۰}	۲	تاریخ پزشکی
۱۱	هانری ارنست زیگریست ^{۱۱}	۲	تاریخ پزشکی و سرگذشت پزشکان

¹. Hakim Mohammad Said

². Max Meyerhof

³. Ahmed issa bek

⁴. Roy Porter

⁵. Willem Floor

⁶. Michael Walters Dols

⁷. Franz Rosenthal

⁸. Petere Pormann

⁹. Mahmud al - Hajj Qasim Muhammad

¹⁰. Edward Granville Brown

¹¹. Henry Ernest Segrist

ردیف	نام نویسنده خارجی	تعداد کتب	موضوعات
۱۲	سریل الگود ^۱	۲	تاریخ پزشکی، پزشکی ایرانی
۱۳	فواد سزگین ^۲	۲	تاریخ نگارش های عربی
۱۴	عبدالکریم شحاده ^۳	۲	پزشکی عربی، زندگینامه پزشکان
۱۵	علی حسین شطشاط ^۴	۲	تاریخ جراحی، زندگینامه پزشکان (ثابت بن قره)
۱۶	شارل سورنیا ^۵	۲	تاریخ پزشکی جهان، زندگینامه پزشکان

در جدول شماره ۳ نام نویسندگان خارجی که حداقل دارای دو اثر علمی نمایه شده در سازمان اسناد و کتابخانه ملی هستند، به ترتیب تعداد کتاب، آمده است. در مجموع از ۸۰۷ کتاب نمایه شده در این پایگاه، حکیم محمد سعید با ۹ عنوان کتاب، ماکس میرهوف با ۶ عنوان کتاب و احمد عیسی بک و روی پورتر هر کدام با ۵ عنوان کتاب فعال ترین نویسندگان خارجی بوده اند.

جدول ۴- توزیع فراوانی فعال ترین مترجمان کتب تاریخ پزشکی دوره اسلامی

ردیف	نام مترجم	تعداد کتاب ترجمه شده
۱	محمد ابراهیم ذاکر	۳۱
۲	علی اکبر ولایتی	۲۳
۳	احسان مقدس	۱۲
۴	قربان بهزادیان نژاد	۸
۵	رشید تفقد	۷
۶	محمود هورمند	۵
۷	یوسف بیگ باباپور	۴
۸	ایرج نبی پور	۴
۹	کریم کثیر	۳

۱. Cyril Loyd Elgood
۲. Fuat Sezgin
۳. Abdul-Karim Chehade
۴. Ali Husayn Shatshat
۵. Jean-Charles Sournia

بررسی وضعیت عملکرد مترجمان در حوزه تاریخ پزشکی دوره اسلامی نیز یکی از مسائلی بود که در این مطالعه مورد بررسی قرار گرفت. یافته‌های این بررسی نشان داد که محمدابراهیم ذاکر با مشارکت در ترجمه ۳۱ کتاب به‌عنوان فعال‌ترین مترجم این حوزه است. علی‌اکبر ولایتی با مشارکت در ترجمه ۲۳ کتاب و احسان مقدس با مشارکت در ترجمه ۱۲ کتاب به ترتیب رتبه‌های دوم و سوم مترجمین برتر را به خود اختصاص داده‌اند. همچنین سه مترجم قربان بهزادیان نژاد (۸ کتاب)، رشید تفقد (۷ کتاب) و محمود هورمند (۵ کتاب) به‌عنوان مترجمان برتر در رده‌های بعدی قرار دارند (جدول شماره ۴).

جدول ۵- توزیع فراوانی پرکارترین مصححان (تصحیح‌کنندگان) کتب تاریخ پزشکی دوره اسلامی

ردیف	نام مصحح	تعداد کتب تصحیح‌شده
۱	احسان مقدس	۴۲
۲	محمد مهدی اصفهانی ^۱	۴۱
۳	یوسف بیگ باباپور	۲۰
۴	محمد رضا شمس‌اردکانی	۱۱
۵	سید حسین رضوی برقی	۷
۶	مهدی محقق	۶
۷	رشید تفقد	۴
۸	محمد مشکوه	۴
۹	فرزانه غفاری	۳
۱۰	ماکس مایرهوف	۳
۱۱	غلامرضا جمشیدنژاداول	۳
۱۲	روجا رحیمی	۳
۱۳	سید علیرضا گلشنی	۲
۱۴	فریبا سلطان فرد	۲

^۱. دکتر محمد مهدی اصفهانی در این آثار نگارش دیباچه، مقدمه، نظارت و مشاور علمی را بر عهده داشتند.

ردیف	نام مصحح	تعداد کتب تصحیح شده
۱۵	معصومه محمدی	۲
۱۶	غلامرضا باطنی	۲
۱۷	مجید خلیلی	۲
۱۸	زهره طاهری	۲
۱۹	فرید قاسملو	۲
۲۰	علی اکبر ولایتی	۲
۲۱	محمد گلابی	۲

در این مطالعه، تعیین سهم هریک از مصححان (تصحیح کنندگان) پُر تولید حوزه تاریخ پزشکی دوره اسلامی مورد بررسی قرار گرفت که جدول شماره ۵، مصححان پُر تولید این حوزه را با تعداد آثارشان نشان می دهد. همان طور که در جدول شماره ۵ نمایان است، احسان مقدس با مشارکت در تصحیح ۴۲ کتاب در رتبه اول و محمدمهدی اصفهانی نیز با مشارکت در تصحیح ۴۱ کتاب در رتبه دوم قرار گرفته اند. به طور کلی ۱۲ نفر اولی که بیشترین تعداد تصحیح کتب تاریخ پزشکی انتشار یافته را به خود اختصاص داده اند در انتشار کمی بیش از ۵۴/۴۴ درصد کل کتب تصحیح شده مشارکت کرده اند.

جدول ۶- توزیع فراوانی پُر تولیدترین ناشران داخلی کتب تاریخ پزشکی دوره اسلامی

ردیف	نام ناشر داخلی	تعداد فراوانی	درصد فراوانی	موضوعات
۱	انتشارات موسسه مطالعات تاریخ پزشکی، طب اسلامی و مکمل	۱۴۹	٪ ۱۸/۴۶	تصحیح نسخ خطی پزشکی، فهرست کتب قدیمی، پزشکی سنتی، پزشکی اسلامی
۲	انتشارات چوگان	۶۶	٪ ۸/۱۷	تاریخ و فلسفه پزشکی، طب سنتی، طب زنان و زایمان، اصطلاحنامه پزشکی دوره اسلامی، احادیث طبی، جنین شناسی، مبانی داروسازی
۳	انتشارات طب سنتی ایران	۴۲	٪ ۵/۲۰	طب سنتی، تاریخ پزشکی، تصحیح و ترجمه نسخ خطی، درسنامه، داروسازی سنتی، مکاتب پزشکی

ردیف	نام ناشر داخلی	تعداد فراوانی	درصد فراوانی	موضوعات
۴	انتشارات المعی	۳۰	۳/۷۱٪	مبانی طب ایرانی، اصطلاحات پزشکی، اخلاق پزشکی، تصحیح و ترجمه نسخ خطی پزشکی، آموزش عربی در متون طب سنتی
۵	انتشارات ایرانیان طب	۲۸	۳/۴۶٪	تاریخ پزشکی، زندگینامه پزشکان، طب سنتی، داروسازی سنتی، تصحیح نسخ خطی طبی
۶	انتشارات سفیر اردهال	۲۷	۳/۳۴٪	فهرست‌شناسی نسخ خطی، تاریخ کالبدشناسی، اخلاق پزشکی، تصحیح نسخ خطی پزشکی
۷	انتشارات منشور سمیر	۲۲	۲/۷۲٪	تاریخ پزشکی، زندگینامه پزشکان، طب سنتی، داروسازی سنتی، تصحیح نسخ خطی طبی
۸	دانشگاه علوم پزشکی شهیدبهشتی	۱۱	۱/۳۶٪	طب سنتی، داروسازی سنتی، تصحیح نسخ خطی طبی، تاریخ پزشکی
۹	انتشارات حقوقی	۱۱	۱/۳۶٪	طب سنتی، داروسازی سنتی، تصحیح نسخ خطی طبی، تاریخ پزشکی
۱۰	انتشارات سرمدی	۸	۰/۹۹٪	تصحیح نسخ خطی پزشکی، تاریخ پزشکی جهان، تاریخ دندانپزشکی، زندگینامه اطباء مسلمان دوره اسلامی

در این مطالعه به بررسی نقش هر کدام از ناشران داخلی در تولید کتب مرتبط با تاریخ پرداخته شده است. جدول شماره ۶ سهم هر کدام از آن‌ها را در انتشار کتب نشان می‌دهد. نتایج جدول شماره ۶ نشان می‌دهد؛ از ۸۰۷ عنوان کتاب منتشر شده، انتشارات موسسه مطالعات تاریخ پزشکی، طب اسلامی و مکمل وابسته به دانشگاه علوم پزشکی ایران با انتشار ۱۴۹ کتاب و ۱۸/۴۶ درصد و انتشارات چوگان با ۶۶ کتاب و ۸/۱۷ درصد، در صدر جدول انتشارات قرار دارند. انتشارات طب سنتی ایران با انتشار ۴۲ کتاب و ۵/۲۰ درصد، انتشارات المعی با انتشار ۳۰ کتاب و ۳/۷۱ درصد، انتشارات ایرانیان طب با انتشار ۲۸ کتاب و ۳/۴۶ درصد، انتشارات سفیر اردهال با انتشار ۲۷ کتاب و ۳/۳۴ درصد، انتشارات منشور سمیر با انتشار ۲۲ کتاب و ۲/۷۲ درصد، در رده‌های بعدی قرار گرفته‌اند.

جدول ۷- توزیع فراوانی پرتولیدترین ناشران خارجی کتب تاریخ پزشکی دوره اسلامی

ردیف	نام ناشر خارجی	تعداد فراوانی	موضوعات
۱	Johann Wolfgang Goethe University	۸	پزشکی روان تنی، پزشکی عربی، سرگذشت نامه پزشکان، کالبدشناسی، آثار پزشکان یونانی
۲	Brill	۶	پزشکی عربی، پزشکی قرون وسطا، نسخه‌های خطی پزشکی، تاریخ عطرشناسی، اخلاق پزشکی در اسلام
۳	Parthenon Pub	۶	تاریخ مامایی، مفردات پزشکی، تاریخچه مالاریا، سال شمار پزشکی، عصب‌شناسی و اورولوژی
۴	Hamdard foundation press	۵	داروسازی بیرونی، کیمیا و کیمیاگری، پزشکی عربی، دستگاه گردش خون، پزشکی یونانی و رومی
۵	Oxford University Press	۵	پزشکی قرون وسطا، مفردات پزشکی، نسخه‌های خطی، پزشکی عربی، بیماری‌های همه‌گیر
۶	Cambridge University press	۵	جغرافیای پزشکی، همه‌گیرشناسی، بیماری‌ها
۷	Garland Pub	۵	علم و دین، حیوان‌شناسی، تغذیه، پزشکی در قرون وسطی، رفتار جنسی
۸	Edinburgh University Press	۴	اسلام و پزشکی، پزشکی قرون وسطا، داروسازی
۹	Undena Publications	۴	پزشکی ایرانی، نسخه‌های خطی، رفتار جنسی، پزشکی عربی

جهت شناسایی ناشران خارجی فعال در تألیف تولیدات علمی حوزه موردنظر، نام مؤسساتی که بیش از ۴ مدرک دارا بودند، شناسایی و استخراج شد. بالاترین تولیدات علمی به ترتیب متعلق به انتشارات «دانشگاه یوهان وولفگانگ گوته»^۱ در کشور آلمان با ۸ مدرک، «انتشارات بریل»^۲ در کشور هلند و «انتشارات پارتنون»^۳ در کشور آمریکا هر کدام با ۶ مدرک است (جدول شماره ۷). همچنین انتشارات موسسه تاریخ پزشکی ولکام^۴ در لندن نیز ۲ کتاب را در زمینه تاریخ پزشکی منتشر کرده است.

1. Johann Wolfgang Goethe University

2. Brill

3. Parthenon Pub

4. The wellcome historical medical library

جدول ۸- توزیع فراوانی محل انتشار کتب تاریخ پزشکی دوره اسلامی

ردیف	محل انتشار (داخلی)	تعداد فراوانی	درصد فراوانی	ردیف	محل انتشار (خارجی)	تعداد فراوانی	درصد فراوانی
۱	تهران	۴۸۹	٪ ۶۰/۵۹	۱	نیویورک	۱۶	٪ ۱/۹۸
۲	قم	۲۵	٪ ۳/۰۹	۲	لندن	۱۴	٪ ۱/۷۳
۳	تبریز	۱۷	٪ ۲/۱۰	۳	دمشق	۱۳	٪ ۱/۶۱
۴	شیراز	۱۰	٪ ۱/۲۳	۴	فرانکفورت	۱۱	٪ ۱/۳۶
۵	اصفهان	۱۰	٪ ۱/۲۳	۵	پاریس	۱۰	٪ ۱/۲۳
۶	مشهد	۹	٪ ۱/۱۱	۶	بیروت	۹	٪ ۱/۱۱
۷	همدان	۵	٪ ۰/۶۱	۷	بغداد	۹	٪ ۱/۱۱
۸	بوشهر	۳	٪ ۰/۳۷	۸	قاهره	۸	٪ ۰/۹۹
۹	کرمانشاه	۲	٪ ۰/۲۴	۹	عمان	۶	٪ ۰/۷۴
۱۰	دزفول	۲	٪ ۰/۲۴	۱۰	کویت	۶	٪ ۰/۷۴
۱۱	سایر	۷۸	٪ ۹/۶۶	۱۱	سایر	۵۵	٪ ۶/۸۱

در این مطالعه محل انتشار کتب تاریخ پزشکی دوره اسلامی نشان داد که شهر تهران با مشارکت در تولید ۴۸۹ عنوان کتاب (تقریباً ۶۱ درصد) در رتبه اول پرتولیدترین شهرها قرار دارد. شهرهای قم با مشارکت در تولید ۲۵ عنوان کتاب (۳/۰۹ درصد)، تبریز با مشارکت در تولید ۱۷ عنوان کتاب (۲/۱۰ درصد) و شیراز و اصفهان هر کدام با مشارکت در تولید ۱۰ عنوان کتاب (۱/۲۳ درصد) به ترتیب در رتبه‌های دوم تا چهارم قرار گرفته‌اند. همچنین در میان شهرهای خارجی، نیویورک، لندن، دمشق، فرانکفورت و پاریس بیشترین سهم را در انتشار کتب داشته‌اند (جدول شماره ۸).

جدول ۹- توزیع فراوانی کتب تاریخ پزشکی دوره اسلامی برحسب زبان

ردیف	زبان	تعداد فراوانی	درصد فراوانی
۱	فارسی	۴۷۲	۵۸/۴۸٪
۲	عربی	۲۱۷	۲۶/۸۸٪
۳	انگلیسی	۵۸	۷/۱۸٪
۴	فرانسوی	۱۱	۱/۳۶٪
۵	فارسی - انگلیسی	۴	۰/۴۹٪
۶	فارسی - عربی - انگلیسی	۴	۰/۴۹٪
۷	فرانسوی - عربی	۴	۰/۴۹٪
۸	فارسی - عربی	۴	۰/۴۹٪
۹	آلمانی	۳	۰/۳۷٪
۱۰	فرانسه - انگلیسی - آلمانی - عربی	۳	۰/۳۷٪
۱۱	انگلیسی - عربی	۲	۰/۲۴٪
۱۲	آلمانی - عربی	۱	۰/۱۲٪
۱۳	آلمانی - انگلیسی - عربی	۱	۰/۱۲٪
۱۴	نامشخص	۲۳	۲/۸۵٪
۱۵	مجموع	۸۰۷	۱۰۰٪

نتایج این مطالعه نشان داد؛ بیشترین زبان مورد استفاده در نگارش و تألیف کتب، زبان فارسی با ۴۷۲ مورد (۵۸/۴۸ درصد)، زبان عربی با ۲۱۷ مورد (۲۶/۸۸ درصد) و زبان انگلیسی با ۵۸ مورد (۷/۱۸ درصد) بوده است. داده‌ها حاکی از آن است دو زبان فارسی و عربی در نگارش بیش از ۸۵ درصد از کتب نقش داشته‌اند. همچنین ۱۵ کتاب دوزبانه، ۵ کتاب ۳ زبانه و ۳ کتاب چهار زبانه هستند. زبان ۲۳ کتاب مشخص نشده است. جدول شماره ۹ سهم هر کدام از زبان‌ها را در نگارش کتب نشان می‌دهد.

جدول ۱۰- توزیع فراوانی گرایش موضوعی کتب تاریخ پزشکی دوره اسلامی

ردیف	موضوعات اصلی	عناوین موضوعات	تعداد فراوانی	درصد فراوانی
۱	تصحیح متون کهن و قدیمی پزشکی	تحقیق، ترجمه، تصحیح، بازنویسی، تحشیه و نقد نسخ خطی و متون پزشکی در تمدن اسلامی	۲۷۰	٪ ۳۳/۴۵
۲	تاریخ عمومی پزشکی	سرگذشت دانش پزشکی، تاریخ طب و درمان، مکاتب پزشکی، تاریخ پزشکی جهان	۸۳	٪ ۱۰/۲۸
۳	پزشکی در دوره اسلامی	تاریخ پزشکی در دوره‌های مختلف تاریخی (تیموری، مغول و آل‌بویه)، پزشکی در دوره میانه و قرون وسطی، تأثیرات پزشکی ایرانی اسلامی، تحولات پزشکی در سرزمین‌های مختلف	۶۲	٪ ۷/۶۸
۴	طب سنتی	اصول و مبانی	٪ ۶/۳۱	
		اسباب و علل		
		دلایل و علائم		
		تدابیر حفظ‌الصحه		
		تدابیر درمانی		
۵	منبع شناسی تاریخ پزشکی	کتابشناسی، فهرست‌نگاری، مقاله شناسی، نسخه‌شناسی و سندشناسی	۳۲	٪ ۳/۹۶
۶	اخلاق پزشکی	تاریخ اخلاق پزشکی، اصول اخلاق پزشکی در تمدن اسلامی، مبانی و رویکردهای اخلاق پزشکی در آثار پزشکان مسلمان، رفتار حرفه‌ای پزشکان مسلمان	۲۹	٪ ۳/۵۹

ردیف	موضوعات اصلی	عناوین موضوعات	تعداد فراوانی	درصد فراوانی
۷	اصطلاح‌نامه پزشکی و فرهنگ واژه‌های تخصصی پزشکی	فرهنگ و مصطلحات طب سنتی ایران، معجم لغات، اصطلاحات و تعبیرات پزشکی در متون دوره اسلامی، تحلیل معنایی و ساختاری واژگان متون طب، واژه‌های پزشکی پارسی	۲۹	۳/۵۹٪
۸	آموزه‌های پزشکی در اسلام	احادیث و روایات طبی در اسلام، سلامت معنوی، قرآن و حدیث، بهداشت، درمان بیماری، طب اسلامی، طب سنتی، روانشناسی	۲۸	۳/۴۶٪
۹	تاریخ جراحی و تشریح	علم تشریح و تصویرنگاری پزشکی، تاریخچه بیهوشی و هوشیری، ارتباط پزشکی و جراحی، تاریخ تکامل جراحی، جراحی ارتوپدی، بررسی متون جراحی در تمدن اسلامی- کالبدشناسی قلب، فیزیولوژی	۲۶	۳/۲۲٪
۱۰	پزشکی و ادبیات	اصطلاحات طبی، واژگان پزشکی و روش‌های درمانی در متون ادبی- مفاهیم و مضامین پزشکی در شعر فارسی، اصطلاحات و نکات پزشکی، بهداشتی و روانشناسی در ادبیات، سلامت در شاهنامه، زندگینامه پزشکان شاعر	۲۶	۳/۲۲٪
۱۱	شرح احوال و زندگینامه پزشکان	زندگینامه، شرح احوال و بررسی آثار پزشکان و دانشمندان مسلمان در تمدن اسلامی، پزشک پادشاهان	۲۳	۲/۸۵٪
۱۲	علوم وابسته به پزشکی	تاریخ علم، سیاست و پزشکی، هنر و پزشکی، طب نظامی- سم‌شناسی	۲۳	۲/۸۵٪
۱۳	تاریخ داروسازی	تحولات داروشناسی و داروسازی، مبانی داروسازی سنتی، تاریخ گیاه پزشکی، تاریخچه پیدایش دارو	۲۱	۲/۶۰٪
۱۴	کیمیایگری، علوم غریبه، طلسم، سحر و جادو	دانش کیمیا و علوم وابسته در متون طبی دوره اسلامی، فرهنگ اصطلاحات صنعت کیمیا، رساله‌ها و نسخه‌های خطی کیمیایگری، کیمیا و کیمیایگری در ادبیات	۱۶	۱/۹۸٪

ردیف	موضوعات اصلی	عناوین موضوعات	تعداد فراوانی	درصد فراوانی
۱۵	فلسفه پزشکی	فلسفه پزشکی اسلامی، ارتباط طب و فلسفه، رساله‌های فلسفی طبی	۱۲	٪ ۱/۴۸
۱۶	بیماری‌های زنان و مامایی	دیدگاه‌های پزشکان اسلامی درباره طب زنان و زایمان، تاریخچه مامایی در ایران و جهان، پیشگیری از بارداری، ناباروری، گاه‌شمار طب زنان و زایمان	۱۲	٪ ۱/۴۸
۱۷	امراض و بیماری‌های واگیردار	تاریخچه بیماری‌های همه‌گیر (طاعون)- بیماری‌های تنفسی و گوش، گلو و بینی و سرطان	۱۱	٪ ۱/۳۶
۱۸	تغذیه (خوراکی‌ها و نوشیدنی‌ها)	نقش تغذیه در حفظ‌الصحه از دیدگاه حکمای طب ایرانی، بررسی منابع دانش تغذیه در تمدن اسلامی، رابطه تغذیه در تشخیص و درمان بیماری‌ها- آداب و احکام خوردن و آشامیدن-آشپزی	۱۰	٪ ۱/۲۳
۱۹	تاریخ دندانپزشکی	دندانپزشکی در آثار پزشکان ایرانی، پیشینه مسواک و خمیردندان، دندانپزشکی در طب سنتی	۷	٪ ۰/۸۶
۲۰	تاریخ چشم‌پزشکی	سرگذشت چشم‌پزشکان، چشم‌پزشکی در تمدن اسلامی، بیماری‌های چشم و درمان آن‌ها	۷	٪ ۰/۸۶
۲۱	تاریخ روانشناسی و روان‌پزشکی	روان‌پزشکی در طب ایرانی، تاریخ جنون در جامعه اسلامی	۷	٪ ۰/۸۶
۲۲	تاریخ دامپزشکی	دامپزشکی، شکار، حیوان‌شناسی، اسب‌شناسی	۶	٪ ۰/۷۴
۲۳	آموزش پزشکی	سیر تحول آموزش پزشکی، بررسی مراکز آموزش پزشکی (بیت الحکمه، دارالعلم، دارالفنون و ربع رشیدی)، کتابخانه‌ها	۶	٪ ۰/۷۴
۲۴	مؤسسات درمانی و بیمارستان‌ها	تاریخ بیمارستان‌ها در اسلام	۵	٪ ۰/۶۱
۲۵	درس‌نامه‌ها	درس‌نامه متون پارسی طب سنتی ایران، درس‌نامه تاریخ اخلاق پزشکی، درس‌نامه اخلاق داروسازی	۵	٪ ۰/۶۱

یکی از موارد مورد بررسی در این پژوهش، گرایش موضوعی کتب تاریخ پزشکی دوره اسلامی است. گرایش موضوعی کتب با مطالعه عناوین و موضوع کتب در بخش کتابشناسی سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران انتخاب شده است. به این ترتیب، کتب در ۲۵ گروه؛ تصحیح متون کهن و قدیمی پزشکی، تاریخ عمومی پزشکی، پزشکی در دوره اسلامی، طب سنتی، منبع شناسی تاریخ پزشکی، اخلاق پزشکی، اصطلاح نامه پزشکی و فرهنگ واژه های تخصصی پزشکی، آموزه های پزشکی در اسلام، تاریخ جراحی و تشریح، پزشکی و ادبیات، شرح احوال و زندگینامه پزشکان، علوم وابسته به پزشکی، تاریخ داروسازی، کیمیاگری، علوم غریبه، طلسم، سحر و جادو، فلسفه پزشکی، بیماری های زنان و مامایی، امراض و بیماری های واگیردار، تغذیه (خوراکی ها و نوشیدنی ها)، تاریخ دندانپزشکی، تاریخ چشم پزشکی، تاریخ روان شناسی و روان پزشکی، تاریخ دامپزشکی، آموزش پزشکی، مؤسسات درمانی و بیمارستان ها و درس نامه ها دسته بندی شدند که جدول شماره ۱۰ داده های آماری موضوعات اصلی و عناوین موضوعات را به ترتیب بیشترین فراوانی نشان می دهد. همان طور که داده های جدول شماره ۱۰ نشان می دهد، تعداد ۲۷۰ کتاب (۳۳/۴۵ درصد) از کتب منتشر شده در حوزه تصحیح متون کهن و قدیمی پزشکی بوده، تاریخ عمومی پزشکی با ۸۳ کتاب و پزشکی در دوره اسلامی با ۶۲ کتاب در رتبه های بعدی قرار دارند.

نتیجه گیری

تاریخ پزشکی شاخه ای از تاریخ علم است که به بررسی تحولات دانش پزشکی و بهداشت عمومی در طول تاریخ می پردازد (آدابی نیا و همکاران، ۱۴۰۲). این حوزه شامل موضوعات مختلفی مانند مطالعه نظریه ها و مفاهیم پزشکی و سلامت، سیر تاریخی روش های تشخیص و درمان بیماری ها، نحوه شکل گیری نظام های بهداشتی و درمانی، نقش پزشکان و سایر متخصصان بهداشتی در تحولات جامعه و چگونگی تأثیر عوامل اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی بر سلامتی و بیماری است (قاسملو، ۱۳۸۹؛ عزیزی، ۱۳۸۹).

مطالعات تاریخ پزشکی در پژوهش های علمی از جهات مختلفی حائز اهمیت است. این مطالعات به ما کمک می کند تا با بررسی متون و اسناد تاریخی، دستاوردها و اکتشافات دانشمندان در گذشته و همچنین چالش ها و موانعی که در مسیر پیشرفت علم پزشکی وجود داشته، بتوانیم به درستی زمینه ها و چگونگی پیشرفت علم پزشکی در طول زمان را درک کنیم. همچنین کمک به توسعه روش های جدید درمان و پیشگیری، افزایش آگاهی عمومی در مورد مسائل مربوط به سلامت، ارتقای کیفیت آموزش پزشکی و پیش بینی آینده سلامت و بیماری از مزایای پژوهش در حوزه تاریخ پزشکی محسوب می شود (قاسملو، ۱۴۰۱؛ کریمی، ۱۳۹۲).

بررسی وضعیت تولیدات علمی منتشرشده در بازه زمانی سال ۱۳۵۱ ه.ش. تا سال ۱۴۰۰ ه.ش. در سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران نشان داد که از ۸۰۷ کتاب منتشرشده، بازه زمانی ۱۴۰۰-۱۳۹۶ با ۲۰۲ عنوان و ۲۵/۰۳ درصد از کل تولیدات علمی، بیشترین کتب منتشرشده تاریخ پزشکی دوره اسلامی در ایران را به خود اختصاص داده است. به‌طورکلی توزیع فراوانی در طول سال‌های مختلف نشان از افزایش تعداد تولیدات علمی دارد. این بخش از یافته‌های پژوهش با نتایج پژوهش‌های نوبخت و نوبخت (۱۴۰۱)، حاضری و همکاران (۱۳۹۶) و کازرانی و همکاران (۱۳۹۸) همخوانی دارد. ایشان نیز در مطالعه خود گزارش نموده‌اند که تولیدات علمی روند صعودی داشته است.

یافته‌های پژوهش در خصوص پرتولیدترین نویسندگان نشان می‌دهد که یوسف بیگ باباپور، محمدمهدی اصفهانی و فرید قاسملو بیشترین میزان تولید کتب تاریخ پزشکی دوره اسلامی را به خود اختصاص داده‌اند. نتایج این مطالعه با سایر مطالعات هم‌راستا نیست. در مطالعه ترتیب آرمان زرگران، علیرضا مهدی زاده و مصطفی ندیم پرتولیدترین نویسندگان تاریخ پزشکی بوده‌اند. در مطالعه رجب‌پور شیرازی و زرگران (۲۰۲۱)، به ترتیب آرمان زرگران، علیرضا مهدی زاده و مصطفی ندیم پرتولیدترین نویسندگان تاریخ پزشکی بوده‌اند. در مطالعه صابری و همکاران (۱۰۴۱) که به تحلیل کتاب‌سنجی و مصورسازی مجله طب سنتی اسلام و ایران پرداخته شده به ترتیب محمدرضا شمس اردکانی، روجا رحیمی و بهزاد ذوالفقاری پرکارترین نویسندگان بودند که تا حدودی مشابه مطالعه حاضر است. در مطالعه حاضر محمدرضا شمس اردکانی با ۸۱ عنوان کتاب چهارمین نویسنده فعال در این حوزه است.

در بررسی جنسیت نویسندگان و پژوهشگرانی که کتاب خود را در حوزه تاریخ پزشکی دوره اسلامی نوشته‌اند، این نتیجه حاصل شد که از مجموع ۸۰۷ عنوان کتاب نوشته‌شده، ۲۳/۸ درصد زن و ۷۶/۲ درصد مرد بودند. این بخش از یافته‌های پژوهش با نتایج پژوهش‌های بنی‌طالبی دهکردی (۱۳۹۵)، آصف‌زاده و کلاتری (۱۳۷۷) و نوبخت (۱۳۹۹) هم‌راستا است. پژوهش‌های مذکور میزان مشارکت مردان را به ترتیب ۷۵، ۶۴/۴۱ و ۹۸ درصد اعلام نموده‌اند. این در حالی است که پژوهش‌های انجام‌شده در مطالعات نوه ابراهیم و همکاران (۱۳۹۳)، امیری و همکاران (۱۴۰۲) و سیدین و باب‌الحوائجی (۱۳۸۸) همخوانی ندارد. سیدین و باب‌الحوائجی (۱۳۸۸) در مطالعه خود تعداد مطالعات نگارش شده توسط زنان را دو برابر مردان اعلام نموده است.

نتایج مطالعه حاضر نشان می‌دهد که زبان فارسی و زبان عربی در نگارش بیش از ۸۵ درصد از کتب نقش داشته‌اند. این مطالعه هم‌راستا با مطالعه رضاقلی لالانی و تودار (۱۴۰۰) و

ابراهیم‌زاده پیر و میردار هریجانی (۱۴۰۰) است. رضاقلی لالانی و تودار (۱۴۰۰) در پژوهش خود مطرح نمودند که بیشترین تولیدات علمی اعضای هیئت علمی دانشگاه الزهرا به زبان فارسی بوده است. به‌طور کلی از مجموع ۱۴۷۵ تولید علمی، ۹۲۱ عنوان به زبان فارسی، ۵۳۲ عنوان به زبان انگلیسی و ۲۲ عنوان به زبان عربی است. این در حالی است که نتایج این پژوهش با یافته‌های شادی و همکاران (۱۳۹۸) که به بررسی تولیدات مرور نظام‌مند پژوهشگران ایرانی در حوزه زیست پزشکی پرداختند، همخوانی ندارد. در پژوهش موردنظر پژوهشگران نتیجه گرفتند که پژوهشگران ایرانی تمایل بیشتری به نگارش پژوهش به زبان انگلیسی دارند، به‌طوری‌که شتاب رشد مقالات پژوهشگران ایرانی به زبان انگلیسی ۳/۵ برابر مقالات فارسی بوده است.

بررسی گرایش موضوعی کتب تاریخ پزشکی دوره اسلامی نشان داد که بیشترین تعداد کتب مربوط به موضوع تصحیح متون کهن و قدیمی پزشکی با ۲۷۰ کتاب بوده است. همچنین موضوع مؤسسات درمانی و بیمارستان‌ها و درس‌نامه‌ها با پنج عنوان کتاب کمترین میزان کتب تولیدشده در این حوزه را به خود اختصاص داده است. این بخش از یافته‌های پژوهش با نتایج پژوهش‌های ورناصری و همکاران (۱۴۰۱) همخوانی ندارد. در مطالعه مذکور تجزیه و تحلیل برונدهای علمی حوزه طب سنتی دانشمندان ایرانی در پایگاه وب‌آوساینس از ابتدا تا ۲۰۲۲ نشان داده طب سنتی با فراوانی ۲۶۹ مورد در جایگاه اول قرار گرفته است. همچنین پژوهش‌های معینی و همکاران (۱۳۹۶)، کثیری و همکاران (۱۳۹۷) و زاهدی انارکی و همکاران (۱۳۹۱) نشان‌دهنده افزایش تولیدات علمی در زمینه طب سنتی است که با مطالعه حاضر همسو نیستند.

تحلیل محتوای تولیدات علمی تاریخ پزشکی دوره اسلامی در ایران نشان می‌دهد که این حوزه از پژوهش در ایران به‌ویژه در زمینه تصحیح متون پزشکی کهن، از فعالیت قابل توجهی برخوردار است. تمرکز بر متون کهن پزشکی نشان از علاقه پژوهشگران ایرانی به ریشه‌های تاریخی طب اسلامی و ایرانی دارد. همچنین، مشارکت بالای پژوهشگران ایرانی در این حوزه و تنوع زبان‌های مورد استفاده در آثار، نشان از اهمیت این موضوع در سطح ملی و بین‌المللی دارد. با این حال، نتایج پژوهش حاکی از عدم تعادل در توزیع جغرافیایی تولیدات علمی است. تمرکز بیشتر تولیدات در شهر تهران نشان می‌دهد که امکانات و منابع پژوهشی در این شهر نسبت به سایر مناطق کشور بیشتر است. با این حال، برای ارتقای سطح بین‌المللی این پژوهش‌ها، نیاز به گسترش تولیدات به زبان‌های بین‌المللی و تمرکز بر موضوعات نوین مانند تاریخ پزشکی زنان و پزشکی سنتی احساس می‌شود.

پیشنهاده‌ها

با توجه به نتایج این پژوهش پیشنهاد می‌شود پژوهشگران به برخی از حیطه‌های تاریخ پزشکی توجه بیشتری نشان دهند. این موضوع می‌تواند شامل بررسی تحولات نظام سلامت، مطالعه تاریخی شناسایی مهم‌ترین بیماری‌های رایج در کشور، استفاده از مدل تاریخی برای بازشناسی گره‌های مهم مربوط به سلامت، تدوین مدل تاریخی ورود عامه مردم به عرصه بهداشت و درمان ملی و استفاده از این مدل برای درک دغدغه‌های جدید و بازتاب تجربه‌های گذشته در چشم‌انداز آینده، مطالعه در ساختارشناسی تاریخی سامانه ملی بهداشت و درمان کشور و نقش پزشکان و دانشمندان ایرانی در پیشرفت‌های جهانی پزشکی باشد. همچنین پژوهشگران می‌توانند با همکاری متخصصان رشته‌های دیگر مانند جامعه‌شناسی، تاریخ، فلسفه و مطالعات علوم انسانی، به بررسی ابعاد اجتماعی، فرهنگی و فلسفی تاریخ پزشکی بپردازند.

تشکر و قدردانی

این مطالعه، برگرفته از طرح تحقیقاتی با عنوان «ارزیابی طبقه‌بندی اطلاعات کتاب‌شناسی کتب تاریخ پزشکی منتشر شده از اول فروردین سال ۱۳۵۰ ه.ش تا پایان خرداد سال ۱۴۰۰ ه.ش»، است که با حمایت مالی مرکز تحقیقات طب سنتی و تاریخ پزشکی دانشگاه علوم پزشکی اراک با کد طرح ۴۰۸۸ و شناسه اخلاق IR.ARAKMU.REC.1401.174 صورت گرفته است. بدینوسیله از معاون محترم پژوهشی و اعضای شورای پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی اراک که این طرح را مورد حمایت خویش قرار داده‌اند، تقدیر و تشکر می‌شود.

منابع

- آصف‌زاده، سعید، و کلاتری، زهرا (۱۳۷۷). بررسی پایان‌نامه‌های دانشجویان فارغ التحصیل دانشگاه علوم پزشکی قزوین. *مجله علوم پزشکی گیلان*، ۷(۲۵ و ۲۶)، ۱۶-۲۲.
- آدابی‌نیا، زهرا، شاکری، طاهره، هاشمی‌مهر، سیدمحمد، و رضایی اوریمی، جمال (۱۴۰۲). بررسی جایگاه گمیز در بهداشت ایران باستان. *تاریخ پزشکی*، ۱۵(۴۸)، ۱-۱۱.
- ابراهیم‌زاده پیر، مجتبی، و میردار هریجانی، شادمهر (۱۴۰۰). بررسی وضعیت تولیدات علمی در زمینه استفاده از مکمل‌های گیاهی در پژوهش‌های ورزشی. *پروژه‌نامه علم سنجی*، ۷(۱)، ۱۱۷-۱۳۸.
- امیری، مریم، رحیمی، صالح، و حیدری، غلامرضا (۱۴۰۲). ارزیابی پایان‌نامه‌های کارشناسی

- ارشد دانشکده علوم اجتماعی و تربیتی دانشگاه رازی بر اساس معیارهای اصول نگارش علمی. نامه آموزش عالی، ۱۶(۶۳)، ۱۰۵-۱۲۸.
- بنی طالبی دهکردی، بهاره (۱۳۹۵). تحلیل محتوای پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد رشته حسابداری در ایران. دانش حسابداری و حسابرسی مدیریت، ۵(۱۷)، ۱-۱۱.
- تصویری قمصری، فاطمه، صالحی، حامد، و شاخصی، سعید (۱۳۹۳). بیست سال تولید علم در پژوهشکده مهندسی سازمان فضایی ایران. مطالعات کتابداری و سازماندهی اطلاعات، ۲۵(۱)، ۴۲-۶۳.
- حاضری، افسانه، مکی‌زاده، فاطمه، بیک خورمیزی، فاطمه، و سهیلی، فرامرز (۱۳۹۶). بررسی وضعیت انتشار مقاله از پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی. پژوهش نامه علم سنجی، ۳(۲)، ۱۵-۲۸.
- رضاقلی لالانی، زینب، و تودار، سیدرسول (۱۴۰۰). بررسی کمی وضعیت تولیدات علمی اعضای هیات علمی دانشگاه الزهراء. نشریه مطالعات بین رشته‌ای، ۳(۲)، ۹-۲۱.
- زارعی، عاطفه، و فامیل روحانی، سید علی اکبر (۱۳۸۸). علم‌سنجی: بررسی وضعیت تحقیقات اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های آزاد اسلامی منطقه پنج و شناسایی مشکلات آنها در تولید اطلاعات علمی. مطالعات کتابداری و سازماندهی اطلاعات، ۲۰(۴)، ۱۳۶-۱۱۹.
- زاهدی انارکی، راضیه، هدهدی نژاد، نیلوفر، و اشرفی ریزی، حسن (۱۳۹۱). تولیدات علمی و ترسیم نقشه‌ی علمی پژوهشگران ایرانی حوزه‌ی طب سنتی طی سال‌های ۲۰۱۱-۱۹۹۰ در پایگاه Web of Science. مدیریت اطلاعات سلامت، ۹(۴)، ۵۱۳-۵۲۴.
- سیدین، سیدمهرداد، و باب الحوائجی، فهیمه (۱۳۸۸). تحلیل محتوای پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاه آزاد اسلامی واحدهای تهران شمال، علوم و تحقیقات تهران، علوم و تحقیقات اهواز و همدان در سال‌های ۱۳۷۲-۱۳۸۶. تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی، ۱۵(۱)، ۹۵-۱۲۷.
- شادی، سورناز، اسدی، سعید، و نورمحمدی، حمزه‌علی (۱۳۹۸). بررسی تولیدات مرور سیستماتیک پژوهشگران ایرانی در حوزه‌ی زیست‌پزشکی بر اساس روش‌های علم‌سنجی. مدیریت اطلاعات سلامت، ۱۶(۵)، ۲۶۰-۲۶۶.
- شاهرخی ساردو، فائزه، سلاجقه، مزده، و سلیمانی، آمنه (۱۴۰۳). الگوهای همکاری علمی در حوزه‌ی سواد اطلاعات تغذیه در پایگاه اطلاعاتی اسکوپوس. پژوهشنامه علم‌سنجی، ۱۰(۱)، ۱۵۵-۱۸۰.
- صابری، محمدکریم، اوچی، علی، خدادوست، محمود، حسینی آهنگری، سیدعابدین، امیری، محمدرضا، و وکیلی مفرد، حسین (۱۴۰۱). تحلیل کتاب‌سنجی و مصورسازی مجله‌ی طب

- سنتی اسلام و ایران طی سال‌های ۱۳۸۹ تا ۱۴۰۰. طب سنتی اسلام و ایران، ۱۳(۴)، ۲۷۵-۲۸۸.
- عزیزی، محمدحسین (۱۳۸۹). روش انجام پژوهش در تاریخ پزشکی. طب سنتی اسلام و ایران، ۱(۲)، ۹۹-۱۰۴.
- فرخی‌زاده، فرشید، زارعی، عظیم، رستگار، عباسعلی، و ابراهیمی، سیدعباس (۱۴۰۳). طراحی و مصورسازی شبکه دانشی مطالعات بانکداری دیجیتال با رویکرد کتاب‌سنجی. پژوهش‌نامه علم‌سنجی، ۱۰(۱۹)، ۹۹-۱۲۰.
- قاسملو، فرید (۱۴۰۱). راهکارهای استفاده از تاریخ پزشکی برای ارتقای سلامت؛ مطالعاتی در گام نخست. طب سنتی اسلام و ایران، ۱۳(۲)، ۹۳-۱۰۴.
- قاسملو، فرید (۱۳۸۹). پژوهش در زمینه تاریخ پزشکی در ایران گامی در بررسی الزامات تئوریک پیشنهادی برای تهیه منابع. طب سنتی اسلام و ایران، ۱(۱)، ۹-۱۶.
- کازرانی، مریم، باقری قهفرخی، مرضیه، و شکفته، مریم (۱۳۹۸). بررسی تحلیلی و استنادی تولیدات علمی اعضای هیأت علمی طب سنتی دانشگاه‌های علوم پزشکی ایران در پایگاه استنادی اسکوپوس در فاصله سال‌های ۲۰۰۵ تا ۲۰۱۵. فصلنامه گیاهان دارویی، ۱۸(۷۰)، ۵۸-۴۵.
- کثیری، مسعود، احمدزاده، خدیجه، و شبانکاره، خدیجه (۱۳۹۷). بررسی روند تولیدات علمی جهان و ایران در زمینه طب سنتی طی سال‌های ۲۰۰۷ تا ۲۰۱۶ در پایگاه استنادی اسکوپوس. طب مکمل، ۸(۲)، ۲۲۶۵-۲۲۷۸.
- کریمی، بهزاد (۱۳۹۲). تاریخ‌نگاری پزشکی مسلمانان: بررسی مطالعات و تحقیقات. تاریخ و تمدن اسلامی، ۹(۲)، ۱۴۱-۱۶۱.
- معینی، ریحانه، گرجی، نرجس، قدس، روشنک، و مظفرپور، سیدعلی (۱۳۹۶). بررسی کمی و کیفی مقالات نمایه شده طب سنتی ایران در پایگاه PubMed تا پایان سال ۲۰۱۵ میلادی. مجله علمی دانشگاه علوم پزشکی بابل، ۱۹(۱)، ۲۱-۲۶.
- نوبخت، یونس، و نوبخت، مریم (۱۴۰۱). مطالعه علم‌سنجی تحقیقات مدیریت سود در ایران. فصلنامه بازیابی دانش و نظام‌های معنایی، ۹(۳۰)، ۹۳-۱۱۸.
- نوبخت، یونس (۱۳۹۹). مطالعه علم‌سنجی رساله‌های حوزه اقتصاد اسلامی در ایران. مجله علم‌سنجی کاسپین، ۷(۲)، ۶۳-۵۴.
- نوه ابراهیم، عبدالرحیم، منصوریان، یزدان، و رحیمی، سکینه (۱۳۹۳). ارزیابی کیفیت پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد مدیریت آموزشی به منظور ارتقاء کیفیت یادگیری دانشگاهی. آینده پژوهی مدیریت، ۲۵(۱)، ۱-۱۲.
- ورناصری، احمدرضا، حسینی آهنگری، سیدعابدین، شعبانی، علی، و فرشید، راضیه (۱۴۰۱).

ترسیم نقشه دانش تولیدات علمی طب سنتی دانشمندان ایرانی در وب‌آوساینس. قرآن و طب، ۷ (۲)، ۹۲-۱۰۱.

References

- Adabinia. SZ., Shakeri. T., Hashemi Mehr. SM, & Rezaei Orimi. J. (2023). A Study of the Place of Gomiz in Ancient Iranian Health. *Tārīkh-I Pizishkī*, 15(48), 1-11. [In Persian]
- Amiri. M., Rahimi. S., & Heidari. G. (2023). Evaluation of Master's Dissertations of the Social Sciences and Education of Razi University Based on Scientific Writing Principles. *Higher Education Letter*, 16(63), 105-128. [In Persian]
- Asefzadeh. S., & Kalantari. Z. (2008). Evaluation of Dissertation of Graduates from Qazvin University. *Journal of Guilan University of Medical Sciences*, 7(25&26), 16-22. [In Persian]
- Azizi. M. (2010). Research Methodology in History of Medicine. *Journal of Islamic and Iranian Traditional Medicine* 1(2), 99-104. [In Persian]
- Banitalebi Dehkordi. B. (2016). Content analysis of thesis Master of Accounting in Iran. *Journal of Management Accounting and Auditing Knowledge* 5(17), 1-11. [In Persian]
- Castiglioni. A. (2019). *A history of medicine*. London: Routledge.
- Chang. Y-W, Huang. M-H., & Lin. C-W. (2015). Evolution of research subjects in library and information science based on keyword, bibliographical coupling, and co-citation analyses. *Scientometrics Research Journal*, 105(6), 2071-2087.
- Duffin. J. (2021). *History of medicine: a scandalously short introduction*. Toronto: University of Toronto Press.
- Ebrahimzadeh peer. M., & Mirdar Harijani. S. (2021). Investigating the Status of Scientific Production on Utilizing Herbal Supplements in Sport Research. *Scientometrics Research Journal*, 7(1), 117-138. [In Persian]
- Eslami. E., Siamian. H., Rezaei Orimi. J., Aghabeiglooei. Z., Salimi-Sabour. E., & Amrollahi-Sharifabadi. M. (2024). Pattern of bioterrorism in ancient times: lessons to be learned from the microbial and toxicological aspects. *Wiener Medizinische Wochenschrift*, 174(13-14), 288-298.
- Farokhzadeh. F., Zarei. A., Rastgar. A., & Ebrahimi. SA. (2024). Designing and Illustrating the Knowledge Network of Digital Banking Studies with a Bibliometric Approach. *Scientometrics Research Journal*, 10(1), 99-120. [In Persian]
- Ghassemlou. F. (2010). A Survey of History of Medicine in Iran: An Inquiry To the Future Commitments. *Journal of Islamic and Iranian Traditional Medicine*, 1(1), 9-16. [In Persian]
- Ghassemlou. F. (2022). Strategies for using history of medicine to promote health: initial studies. *Journal of Islamic and Iranian Traditional Medicine*. 13(2), 93-104. [In Persian]

- sian]
- Hazeri. A., Makkizadeh. F., Beig-Khurmizi. F., Beig-Khurmizi. F., & Soheili. F. (2017). A Study of Journal Papers Published from the Information Science and Knowledge Studies Master Theses. *Scientometrics Research Journal*, 3(2), 15-28. [In Persian]
- Kazerani. M., Bagheri Ghahfarrokhi. M., & Shekofteh. M. (2019). Study the Scientific Productions of the Faculty Members of Traditional Medicine at Universities of Medical Science in Iran Medical in the Scopus Citation Database (2005-2015). *Journal of Medicinal Plants*, 18(70), 45-58. [In Persian]
- Karimi. B. (2014). Muslim Medical Historiography: Studies and Research. The Journal of Islamic *History and Civilisation*, 9(2), 141-161. [In Persian]
- Kasiri. M., ahmadzade. K., & shabankare. k. (2018). Trends in Scientific Publications of Iran and the World on Traditional Medicine in Scopus during 2007-2016. *Complementary Medicine Journal*, 8(2), 2265-2278. [In Persian]
- Moeini. R., Gorji. N., Ghods. R., & Mozaffarpour. SA. (2017). Quantitative and Qualitative Assessment of Persian Medicine Articles Indexed in Pubmed by the End of 2015. *Journal of Babol University of Medical Sciences*, 19(1), 21-26. [In Persian]
- Naveebrahim. A., Mansourian. Y., & Rahimi. S. (2014). An Evaluation of the Quality of Dissertations in Educational Administration to Improve University Learning. *Journal of Future Studies Management*, 25(1), 1-12. [In Persian]
- Nobakht. Y. (2021). Scientometric Study of Dissertations in the Field of Islamic Economics in Iran. *Caspian Journal of Scientometrics*, 7(2), 54-63. [In Persian]
- Nobakht. Y., & Nobakht. M. (2022). Scientometric Study of Earnings Management Research in Iran. *Knowledge Retrieval and Semantic Systems*, 9(30), 93-118. [In Persian]
- Orimi. JR., Amrollahi-Sharifabadi. M., Aghabeiglooei. Z., Nasiri. E., & Mozaffarpour. SA. (2023). Rhazes's methodology in the science of toxicology. *Archives of Toxicology*, 97(1), 93-102.
- Orimi. JR., Asadi. MH., Jafari. F., Ramezani. A., Latifi. SA., Khosravi. A., Mahmoodi. SA., Salehi. M., & Siamian. H. (2024). Assessing the impact of history of medicine research: A scientometric and altmetric analysis. *Health Science Reports*, 7(7), 2186.
- Rajabpour Shirazi. Z., & Zargaran. A. (2021). Ten Years with the Journal of Research on History of Medicine (RHM). *Journal of Research on History of Medicine*, 10(4), 261-270.
- Rezagholi Lalani. Z., & Toudar. SR. (2021). Quantitative Analysis of the Status of Scientific Productions of Al-Zahra University Faculty Members. *Journal of Interdisciplinary Studies*, 3(2), 9-21. [In Persian]

- Saberi. MK., Ouchi. A., Khodadost. M., Hoseini Ahangari. SA., Amiri. MR., & Vakili Mofrad. H. (2023). A bibliometric analysis and visualization of "Journal of Islamic and Iranian Traditional Medicine" during the years 2010 to 2021. *Journal of Islamic and Iranian Traditional Medicine*, 13(4), 275-288. [In Persian]
- Seyedin. S., & babalhavaeji F. (2009). Content analysis of Master's theses in Library and Information Science of Islamic Azad University, North Tehran, Tehran Science and Research, Ahvaz and Hamadan Science and Research branches in the years 1372-1386. *Research on Information Science and Public Libraries*, 15(1), 95-127. [In Persian]
- Shadi. S., Asadi. S., & Nourmohammadi. H. (2019). The Assessment of Iranian Systematic Review Articles in Biomedical Sciences Based on the Scientometrics Methods. *Health Information Management*, 16(5), 260-266. [In Persian]
- Shahrokhi Sardo. F., Salajegheh. M., & Soleimani. A. (2024). Patterns of Scientific Collaboration in the Field of Nutrition Information Literacy in Scopus Databases. *Scientometrics Research Journal*, 10(1), 155-180. [In Persian].
- Sigerist. HE. (1987). *A history of medicine (Early Greek, Hindu, and Persian Medicine)*. Oxford: Oxford University Press.
- Sugarman. J. (2007). Goals of Medicine in the Course of History and Today: A Study in the History and Philosophy of Medicine. *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences*, 63(2), 907-908.
- Tasviri Ghamsari. F., Salehi. H., & Shakhesi. S. (2014). 20 Years of Scientific Production at the Engineering Research Institute (ERI) in Iran. *Librarianship and Information Organization Studies*, 25(1), 42-63. [In Persian]
- Varnaseri. A., Hoseini Ahangari. S., Shabani. A., & Farshid. R. (2022). Drawing a Knowledge Map of Scientific Productions of Traditional Medicine by Iranian Scientists in Web of Science. *Journal of Quran and Medicine*, 7(2), 92-101. [In Persian]
- Zahedi Anaraki. R., Hodhodinezhad. N., & Ashrafi Rizi, H. (2012). The scientific production and scientific mapping of Iranian researchers in traditional medicine during 1990-2011 in Web of Science. *Health Information Management*, 9(4), 513-524. [In Persian]
- Zarei. A., & Familrouhani. S. (2010). Scientology: Investigating the research status of the members of the Islamic Azad Universities in the Panj Region and identifying their problems in producing scientific information. *Librarianship and Information Organization Studies*, 20(4), 119-136. [In Persian]